

Mariola Świdarska

Ageizm jako problem społeczny

Pedagogika Rodziny 5/4, 41-50

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariola Świdorska
Społeczna Akademia Nauk

Ageizm jako problem społeczny

Ageism as a social problem

Abstract: Age has become a feature which significantly determines the social position of the man.. A significant impact on the operation of older people in society have a repentant stereotypes depicting older people as self-reliant, diseased and dissatisfied with life. And just such offer elderly people without showing them any positive role called ageism. Discrimination based on age affects many areas of human life. such as: place of work, healthcare facilities, provision of financial services, media, social security and access to goods.

Keywords: old age, stereotypes, discrimination, ageism

Wprowadzenie

Wśród ludności świata obserwuje się wzrost średniej długości trwania życia oraz zwiększenie się liczebności populacji ludzi w wieku podeszłym. Mieszkańcy uprzemysłowionego świata zyskali 30 dodatkowych lat życia. Jest to więcej niż zostało osiągnięte podczas poprzednich 5000 lat ludzkiej historii. [Butler 2006 <http://www.lasell.edu/Documents/talk-of-ages/Ageism%20in%20America%20.pdf>]

Postrzeganie i traktowanie ludzi starych zmienialo się na przestrzeni lat. Zauważyć należy, że w społeczeństwach opartych na tradycji osoby starsze odgrywały istotną rolę, były autorytetami i miały liczne przywileje. Z kolei w społeczeństwach zachodnich postrzeganie osób starszych było uzależnione od warunków ekonomicznych danego kraju, a w sytuacjach kryzysowych traktowano seniorów jako balast.

Obecnie wiek, podobnie jak rasa czy płeć jest cechą, która istotnie określa społeczną pozycję człowieka, zaś seksizm, rasizm oraz ageizm uważa się za największe zagrożenia dla spójności społecznej współczesnych społeczeństw.

Podłoże ageizmu / stereotyp człowieka starego

Na funkcjonowanie osób w wieku podeszłym w społeczeństwie wpływa zarówno ich postawa wobec własnej starości, jak również prezentowane wobec ludzi starszych postawy społeczne, w tym funkcjonujące stereotypy. Badania dotyczące społecznego obrazu osób w podeszłym wieku, wśród cech określających ten obraz wskazują na: zależność, słabe zdrowie oraz mniejsze zadowolenie z życia [Steuden 2012].

Bartel przedstawił siedem mitów dotyczących społecznych wyobrażeń starości i starzenia się: opuszczenia i osamotnienia, umocnienia się poglądów i postaw konserwatywnych, spadku możliwości dokonywania osiągnięć, pogorszenia się stanu zdrowia, utraty zdolności podejmowania decyzji, rozwiązywania problemów, zahamowania możliwości rozwojowych intelektualnych oraz mit aseksualności człowieka starego [Szarota 2004].

Wyniki badań poświęcone integracji społecznej pokazują, że nie tylko osoby starsze, ale również w młodym wieku, mają mniejszy, w porównaniu z ludźmi w średnim wieku, dostęp do pozycji społecznej. Osoby w podeszłym wieku mogą być postrzegane jako bardziej atrakcyjne ze względu na swoją mądrość życiową oraz wieloletnie doświadczenie, natomiast osoby młode ze względu na atrakcyjność wyglądu, sprawność fizyczną i intelektualną. Jednakże obie te grupy zajmują niższą pozycję społeczną w porównaniu z osobami w średnim wieku. Dzieje się tak dlatego, że współcześnie zasadnicze znaczenie mają: status zawodowy, status ekonomiczny oraz stabilizacja życiowa. Zatem nie tylko osoby w podeszłym wieku, ale również młode, mogą postrzegać siebie jako grupę zagrożoną dyskryminacją ze względu na wiek [Steuden 2012].

Zgodnie ze stereotypowym negatywnym obrazem ludzi starszych, są oni postrzegani jako: schorowani, infantylni, niedołęzni, potrzebujący ciągłej opieki oraz wsparcia finansowego ze strony rodziny i opieki społecznej. W potocznym ujęciu osoba w podeszłym wieku ma siwe włosy, brak uśmiechu, zgarbioną sylwetkę, znoszone, niemodne ubranie, okulary, fajkę, podciera się laską, w rękach trzyma druty do robótek ręcznych. Porusza się z trudem, powoli, szurając nogami. Ma niezborną ruchowość, słaby słuch oraz wzrok, kłopoty z pamięcią. Osoby starsze są ubogie, a czas wolny poświęcają na stanie w kolejkach, tkwienie w oknie lub w ośrodku zdrowia. Codziennie (co głównie dotyczy kobiet) uczestniczą w nabożeństwach, oglądają wszystko w telewizji, uprawiają ogródek, bądź politykują na ławce w parku. Starsi mężczyźni niekiedy hodują gołębie. Osoby starsze są postrzegane jako zrzędlawe, uparte i wiecznie narzekające. Wszelkie

czynności wykonują wolno oraz nie są elastyczne w sposobie zachowania oraz myślenia.

Przedstawianie osób w podeszłym wieku jako zależnych, słabych, wyobcowanych, będących ciężarem, wymagających pomocy społecznej oraz opieki zdrowotnej, bez ukazywania jakiegokolwiek pozytywnej ich roli nazywa się ageizmem [Schaff 1981; Krupa 2012; Steuden 2012].

Czym jest ageizm?

Problem ageizmu istniał dużo wcześniej zanim nadano mu nazwę. Strach oraz niechęć do starzenia się i starości oraz lęk przed śmiercią są nieodłącznymi elementami ludzkiego życia. Wraz z postępującym procesem starzenia się, pojawia się perspektywa spadku funkcji, takich jak: pamięć, seksualność czy mobilność oraz pojawienia się chorób związanych z wiekiem. Strach przed pogorszeniem się stanu zdrowia, demencją oraz zależnością od innych jest ogromny.

William Graham Sumner zwrócił uwagę, że w społeczeństwach pierwotnych osoby starsze były szanowane i doceniane ze względu na ich doświadczenie oraz wiedzę, a te pomogły społeczności rozwijać się lub przetrwać w niekorzystnych warunkach. Jednakże grupy koczownicze, w sytuacjach zagrażających funkcjonowaniu całej grupy, porzucały osoby stare oraz niepełnosprawne.

W społeczeństwach agrarnych starsze osoby piastowały władzę, było przestrzegane prawo starszeństwa. Co więcej, seniorzy mieli nawet pewien zakres władzy w życiu rodzinnym chłopstwa.

Podobnie jak w przypadku zagrożeń dla koczowniczych plemion, w sytuacjach destabilizacji gospodarczej, takich jak np. koniec feudalizmu, początek industrializacji czy przejście od społeczeństwa rolniczego do miejskiego, następowała utrata władzy wielu starszych osób. I tak np. starsze wdowy, zwłaszcza te bezdzietne, były zależne od hojności społeczności, w której żyły [Butler 2006 <http://www.lasell.edu/Documents/talk-of-ages/Ageism%20in%20America%20.pdf>].

Geneza pojęcia ageizm sięga roku 1969, w którym to Robert Butler, szef amerykańskiego Narodowego Instytutu ds. Starości i Starzenia się zdefiniował to pojęcie, określając go jako: „proces systematycznego tworzenia stereotypów i dyskryminowania ludzi z powodu tego, że są starzy” [Palmore 1990, s. 4]. Palmore zjawisko to potraktował szerzej, określając ageizm jako każde uprzedzenie lub dyskryminację na niekorzyść lub na korzyść jakiejś grupy wieku [Szukalski 2012].

Levy i Banaji [2002] przedstawili ageizm jako zmianę odczuć, przekonań i zachowań w odpowiedzi na chronologicznie postrzegany wiek danej jednostki lub grupy ludzi.

Szukalski [2012] przedstawia definicję, zgodnie z którą: „ageizm to zestaw przekonań, uprzedzeń i stereotypów mających swe podstawy w biologicznym zróżnicowaniu ludzi, związanych z procesem starzenia się, które dotyczą kompetencji i potrzeb osób w zależności od ich chronologicznego wieku. W rezulta-

cie wiek kalendarzowy używany jest do wyodrębniania grup, których dostęp do różnorodnych zasobów społecznych podlega systematycznej kontroli. Ów proces kontroli nazywany jest dyskryminowaniem (negatywnym lub pozytywnym)”.

Większość osób starszych twierdzi, że doświadczyło ageizmu w miejscu pracy, w placówkach opieki zdrowotnej, w wypowiedziach oraz w mediach [Butler 2006 <http://www.lasell.edu/Documents/talk-of-ages/Ageism%20in%20America%20.pdf>]. Ageizm dotyczy zatem: nie zatrudniania osób starszych, braku odpowiedniej opieki dla osób starszych w długoterminowych zakładach opieki, mówieniu obraźliwych słów, takich jak „garnek”, „staruszek”, „baba”, przedstawianiu ludzi starych jako brzydkich i zniekształconych. W bajkach są często pokazywani jako osoby brzydkie i złe. Ponadto, przejawami Ageizmu w bezpośrednich osobistych kontaktach z osobami starszymi jest niewrażliwość i niecierpliwość. Szczególnie zaś bolesny jest zakres różnych form przemocy stosowanej wobec ludzi starszych: fizycznej, emocjonalnej, finansowej, a nawet seksualnej.

Ageizm rozwija się w różnych społeczeństwach i kulturach w przypadku [Butler 2006 <http://www.lasell.edu/Documents/talk-of-ages/Ageism%20in%20America%20.pdf>]:

1. braku kompleksowego krajowego systemu ubezpieczeń zdrowotnych i emerytalnych, wówczas, gdy pracodawcy muszą się zmierzyć z ich wysokimi kosztami, zwiększającymi się wraz z wiekiem pracowników, Zatem zniechęca to pracodawców do zatrudniania i zatrzymywania pracowników w starszym wieku.
2. braku odpowiedniego kształcenia ustawicznego, takiego które pozwalałoby osobom starszym uaktualnić wiedzę oraz umiejętności, aby nadążali za zmieniającymi się wymogami na rynku pracy.
3. braku skutecznego krajowego programu promocji zdrowia i profilaktyki chorób.

Dyskryminacja – obwarowania prawne

Podkreślić należy, że dyskryminacja jest zabroniona zarówno przez prawo polskie, jak również przez prawo Unii Europejskiej. I tak: zgodnie z art. 32 pkt. 1 Konstytucji RP z 1997 roku: *Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władzę publiczną* oraz zgodnie z pkt.2: *Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.*

Zgodnie z art. 33. Konstytucji RP zakłada się równe traktowanie praw mężczyzn i kobiet. Według pkt. 1. *Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym* oraz pkt. 2. *Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.*

Z kolei art. 35 zapewnia wolność oraz prawo dla obywateli RP należących do mniejszości etnicznych i narodowych. I tak zgodnie z pkt. 1. *Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury* oraz pkt. 2. *Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej* [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1997].

Prawa, wolności oraz zasady funkcjonowania obywateli państw, będących członkami Unii Europejskiej zamieszczone zostały w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Charter of Fundamental Rights of the European Union), która weszła w życie 1. grudnia 2009 roku. Zgodnie z art. 21, rozdziału III, karty, zabrania się jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na płeć, kolor skóry, rasę, pochodzenie etniczne, pochodzenie społeczne, cechy genetyczne, używany język, wyznawany światopogląd, opinie polityczne, posiadany majątek, przynależność do mniejszości narodowej, niepełnosprawność, orientację seksualną czy wiek [Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej. 2010: C 83/396. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:PL:PDF>].

Klasyfikacja ageizmu

Literatura przedmiotu ukazuje dwa rodzaje uprzedzeń wobec osób w podeszłym wieku: łagodne oraz złośliwe. Pierwsze z nich, takich jak: zniedołężnienie, utrata samodzielności czy utrata sprawności intelektualnej, są skutkiem obaw oraz lęków przed starością, Z kolei uprzedzenia złośliwe dotyczą marginalizacji osób starszych [Studen 2012].

Inna klasyfikacja ageizmu wyróżnia jego postaci: pozytywną i negatywną. Przykładem negatywnych uprzedzeń i stereotypów jest osądzanie niektórych osób starszych na podstawie ich wieku jako mniej zdolnych i kompetentnych w zakresie wykonywania różnych czynności. Z kolei w przypadku uprzedzeń i stereotypów pozytywnych z racji wieku, przypisuje się osobom starszym pewne umiejętności, takie jak np. życzliwość czy mądrość, wynikające z wieloletniego doświadczenia.

Podobnie jak w przypadku uprzedzeń i stereotypów, bezpośrednio z nimi związana dyskryminacja, może mieć charakter negatywny lub pozytywny. Dyskryminacją negatywną są różne zachowania podejmowane wobec ludzi starszych, które mają im ograniczyć dostęp do różnych dostępnych zasobów np. na rynku pracy. Z kolei w dyskryminacji pozytywnej wiek sprzyja działaniom korzystnym właśnie dla osób starszych, np. powstawanie specjalnych systemów opieki zdrowotnej, łagodniejsze traktowanie przez wymiary sprawiedliwości (sądy czy policję) [Szukalski 2012].

Dyskryminacja może przyjąć wymiar:

- dyskryminacji bezpośredniej, gdy osoba traktowana jest mniej przychylnie niż traktuje się lub traktowano by inną osobę w porównywalnej sytuacji wyłącznie z powodu jej wieku;
- dyskryminacji pośredniej, występującej wówczas, gdy pozornie neutralne warunki, kryteria lub praktyki stosowane są na równi wobec wszystkich, lecz w sposób szczególnie dotyczą konkretną grupę wiekową, a nie mogą zostać obiektywnie uzasadnione.
- dyskryminacji zwielokrotnionej, kiedy nakłada się na siebie kilka przyczyn dyskryminacji: wiek, płeć, orientacja seksualna, rasa, niepełnosprawność. Zatem zwielokrotnionej dyskryminacji doświadczają np.: starsze kobiety, seniorzy należący do mniejszości etnicznych oraz osoby niepełnosprawne w podeszłym wieku [Woźniak-Hasik 2007].

Szukalski [2012] zaproponował również podział ageizmu na świadomy i nieświadomy. Pierwszy z nich stanowią uprzedzenia i praktyki dyskryminacyjne, oparte na celowym, świadomym, racjonalnym podłożu, natomiast nieświadomy („podskórny”) zachowania skierowane wobec ludzi w podeszłym wieku, które działają poza kontrolą, bez intencji.

Ageizm może przyjąć formę indywidualną albo instytucjonalną. Forma indywidualna dotyczy hierarchii wartości, sposobu myślenia oraz działania poszczególnych osób starszych. W skrajnych przypadkach przyjmuje formę gerontofobii, czyli obawy przed ludźmi starymi, starzeniem się jako przemijaniem, lęku przed śmiercią, bądź gerontofilii, czyli upodobania do przebywania w towarzystwie ludzi starszych oraz dostrzegania wypływających z procesu starzenia korzyści, takich jak. nauka tolerancji czy zdobywanie doświadczenia. Ageizm instytucjonalny jest związany z polityką całej instytucji, która pozytywnie lub negatywnie dyskryminuje osoby w podeszłym wieku. Przykładem pozytywnej dyskryminacji jest gerontokracja, czyli taki system zarządzania, w którym to właśnie osoby starsze ustalają obowiązujące wszystkich zasady postępowania. Do nich też należy władza wykonawcza. Negatywna dyskryminacja ageizmu instytucjonalnego wyraża się np. w odmowie ze względu na wiek wykonywania niektórych zabiegów medycznych, w konieczności zaprzestania aktywności zawodowej po osiągnięciu wieku emerytalnego.

Przyczyny dyskryminacji społecznej i zawodowej osób starszych

Jednym z powodów dyskryminacji społecznej osób starszych jest wszechobecny kult młodości, który sprawia, że osoby w wieku podeszłym są postrzegane jako niedołążne lub niepełnosprawne. Dyskryminacja społeczna starości sprzyja powstawaniu u osób starszych postaw lękowych, jak również podejmowaniu przez nich czynności chroniących przed odrzuceniem. Jednakże w przypadku porażek

rozwija się izolacja, frustracja oraz narastanie poczucia osamotnienia [Studen 2012].

Istotnym przejawem stereotypów dotyczących starości jest przyjęcie wieku kalendarzowego jako wyznacznika przydatności zawodowej. Stąd przechodzenie na emeryturę osób w pełni sił fizycznych i zawodowych kompetencji oraz rezygnacja z pełnionych ról zawodowych i społecznych, są dla wielu osób starszych trudne.

Jednym z najważniejszych powodów ageizmu jest wspomniana wcześniej gerontofobia, czyli lęk ludzi w młodszym wieku przed własną starością oraz przed śmiercią. Właśnie te lęki, zdaniem uczonych, są w postaci stereotypów i uprzedzeń przenoszone na osoby starsze [Nelson 2003].

Warto zauważyć, że lęk przed śmiercią ma różny wymiar w zależności od wieku człowieka. Pierwsze wyobrażenia na temat własnej śmierci pojawiają się w okresie dojrzewania, gdy kształtuje się tożsamość i lęki egzystencjalne. Jednak starość jest nieuniknioną drogą ku śmierci, jest jej przedsiönkiem [Kawka 2006].

Trempała [2014] zwraca uwagę, że lęk przed starością ma głównie wymiar społeczny i jest on nie tyle lękiem przed śmiercią, co przed nieuchronnym stygmatem oraz odrzuceniem społecznym bądź lękiem przed nieznaną, lecz nienajlepiej zapowiadającą się na starość przyszłością.

Wyniki polskich badań [Malinowska 2008] pokazują, że osoby w podeszłym wieku są traktowane jako grupa homogeniczna, czyli jakby po przekroczeniu pewnej granicy wieku miały zaniknąć indywidualność oraz różnorodność poszczególnych osób starszych. Poniższe stwierdzenia ukazują stereotypowe ujęcie starości:

- wszyscy ludzie starzy są tacy sami, podobni do siebie,
- ludzie starzy są nieproduktywni, niewiele lub nic nie wnoszą do życia społecznego,
- starsze osoby nie są zdolne do uczenia się nowych umiejętności,
- ludzi starych nie cieszy ich własne życie,
- seniorzy w jakiś sposób różnią się od reszty społeczeństwa,
- starzy to osoby o kruchym zdrowiu,
- ludzie starzy nie są zdolni do zakochania się lub utrzymania stosunków seksualnych

W naszej kulturze nie odczuwa się potrzeby przygotowania osób starszych do okresu emerytury. Uważa się powszechnie, że osoby starsze potrzebują jedynie odpoczynku, czytania oraz oglądania telewizji. Uważa się również, że bierne zachowanie osoby starszej na emeryturze jest oczekiwanym modelem społecznym.

Przejawami niewłaściwego traktowania ludzi w podeszłym wieku, które Szukalski [2012] nazwał grzechami, są:

- lekceważenie, czyli traktowanie zarówno potrzeb osób starszych oraz i ich opinii jako mniej istotnych,

- zaniedbanie, jako pomijanie różnych potrzeb ludzi starszych, np. nie informując ich o przysługujących im prawach zdrowotnych czy socjalnych, przez co nie uświadamiają sobie potrzeb oraz sposobów ich zaspokojenia
- ośmieszenie – karykaturalne przedstawianie zjawisk dotyczących osób starszych,
- nadopiekuńczość (paternalizm), czyli wyłączenie osób starszych w wykonywaniu codziennych czynności, pomimo tego, że o taką pomoc nie proszą,
- niedostrzeganie – traktowanie osoby starszej w grupie jako tzw. niewidzialnej;
- protekcyjność, oznacza traktowanie osoby w wieku podeszłym jako niezdolnej do funkcjonowania bez udzielanego jej wsparcia. Może przyjmować albo formę werbalną, np. mówienie do osoby starszej jak do dziecka, stosowanie formy dziadku/babcini zamiast Pan/Pani, albo formę behawioralną, np. wykonywanie pewnych czynności za osoby starsze, co z kolei sprzyja rozwojowi u seniorów bezradności.
- segregacja, oznaczająca odseparowanie ludzi starszych od reszty społeczeństwa. Przykładem jest umieszczenie ludzi starszych w domach pomocy społecznej. Skutkiem niedostatecznej integracji osób starszych ze społeczeństwem jest izolacja społeczna, która w ostrzejszej postaci wiąże się z odrzuceniem, prowadzącym do osamotnienia osoby starszej.
- nadużycia stosowane wobec osób starszych, zarówno finansowe, dotyczące niezgodnego z prawem użycia środków, które są własnością osoby starszej; prawne, czyli wykorzystując niewiedzę osoby starszej, podejmowanie kroków powodujących ograniczenie samodzielności prawnej seniorów, podrabianie testamentów; cielesne, będące przejawami agresji fizycznej oraz słownej;
- eksterminacja, czyli dążenie do świadomego skrócenia i tak „bezwartościowego” życia seniora.

Co ciekawe, wyraźne przejawy ageizmu znajdziemy np. w placówkach służby zdrowia. Badania Palmore [2004] pokazały, że pielęgniarki prezentują w stosunku do osób starszych bardziej negatywną postawę w porównaniu z traktowaniem innych populacji chorych. Problem postrzegania seniorów przez studentów medycyny zostanie poruszony w kolejnej publikacji.

Wyniki badań amerykańskich pokazały, że przejawy ageizmu dotyczyły nie tylko znacznej populacji osób w młodym wieku, ale również większości osób starszych [Nelson 2003].

Okazuje się, że nabywanie stereotypów dotyczących osób starszych dotyczy nawet dzieci sześciolatnich. Nosek [2002] podaje, że powstała w tak młodym wieku wiedza dotycząca osób starszych, z czasem staje się odporna na zmianę.

Podsumowanie

W obecnych czasach wiek jest jedną z tych cech, która w znaczącym stopniu decyduje o pozycji społecznej człowieka. Przedstawianie starszych ludzi jako zależnych, słabych, będących ciężarem, wymagających pomocy społecznej oraz opieki zdrowotnej, bez ukazywania jakiegokolwiek pozytywnej nazywa się ageizmem.

Osoby w podeszłym wieku na co dzień doświadczają przejawów ageizmu w wielu obszarach, takich jak: miejsce pracy, placówki opieki zdrowotnej, świadczenie usług finansowych, media, ubezpieczenia społeczne czy dostęp do dóbr.

Poważnym problemem jest fakt, iż wyznacznikiem przydatności zawodowej stał się wiek kalendarzowy, dlatego też część ludzi starszych w pełni sił i kompetencji jest zmuszona zrezygnować z pełnienia ról zawodowych. Przyczyn ageizmu upatruje się również w lęku młodych ludzi przed starzeniem się, starością i śmiercią. Co ciekawe, zaobserwowano, że przejawy ageizmu nie są jedynie udziałem ludzi młodych, lecz znacznym procencie dotyczą samych seniorów.

Jak walczyć ze stereotypami, z przejawami dyskryminacji ludzi starszych, skoro nabywanie stereotypów dotyczy już dzieci sześciolletnich., a ukształtowana w tak młodym wieku wiedza jest mało odporna na zmianę..

Bibliografia

- Kawka Z., (2006), *Starość w wyobrażeniach młodych ludzi* W: J.T. Kowalewski, P. Szukalski (red.), *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1997
- Krupa B. (2012), *Starość w percepcji młodzieży – perspektywa pedagogiczna*, Nowiny Lekarskie, 81, 1, ss. 36-43.
- Levy, B. R., Banaji M. R. (2002), *Implicit ageism* W: Nelson T. (red.), *Ageism: stereotypes and prejudice against older persons.*, MIT Press, Cambridge.
- Malinowska E. (2008), *Stereotypy a rzeczywistość*, Oficyna Wydawnicza „Tercja”, Łódź.
- Nelson T.D. (2003), *Psychologia uprzedzeń*, GWP, Gdańsk.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., Greenwald, A. G. (2002), *Harvesting implicit group attitudes and beliefs from a demonstration web site. Group Dynamice, Theory, Research, and Practice*, 6, 101–115.
- Schaff A., 1981, *Stereotypy a działania ludzkie*, KiW, Warszawa
- Palmore E. (1990), *Ageizm: negative and positive*, New York, Springer Publishing Company.
- Studen S. (2012), *Psychologia starzenia się i starości*, PWN, Warszawa.
- Szarota Z. (2004), *Gerontologia społeczna i oświatowa*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.

- Szukalski P. (2012), *Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek W: Solidarność pokoleń, Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Trempala J. (2014), Ageizm a funkcjonowanie i rozwój ludzi starszych, *Warmińsko – Mazurski Kwartalnik Naukowy*, 1(9), Olsztyn.
- Woźniak – Hasik Z. (2007), *Problemy dyskryminacji ze względu na wiek*, Mazowieckie Centrum Zdrowia Publicznego, Warszawa.
- Butler 2006 <http://www.lasell.edu/Documents/talk-of-ages/Ageism%20in%20America%20.pdf>
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej. 2010: C 83/396. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:PL:PDF>